

INTERTEXTUALITA V PRAXI: BAROKNÍ ELEMENTY V SOUČASNÉ POKSKÉ POEZII

Elżbieta Dąbrowska: *Teksty w ruchu. Powroty baroku w polskiej poezji współczesnej*. Uniwersytet Opolski, Opole 2001, 372 stran, 16 obrazových příloh.

V literární vědě, zejména v jednotlivých oborech zkoumajících národní literaturu, se v posledních desetiletích sázelo až příliš na specializovanost. Badatelé se prostřednictvím tradičních analytických metod zaměřovali pouze na určitou literární instituci, autora, text, výjimečně na určitý literárněhistorický celek a jeho poetiku (baroko, romantismus, naturalismus aj.). Negativa takového přístupu se vyjevují stále patrněji v současnosti tam, kde je potřeba podat vysvětlení procesů a jevů, které se sice objevují v literární kultuře nynější, ale podhoubí a kořeny mají pevně zapuštěny ve starších vývojových fázích. Klady principu pohlížet na literární proces z pozice „letu ptáka“ a zároveň se znalostí současných teoretických metod si uvědomujeme např. při recepci spisu **Elżbiety Dąbrowské**, působící na polonistice opolské univerzity.

Metodologickým východiskem jejího uvažování o textech a zčásti i o výtvarném umění je teorie intertextuality, která se v polském milieu těšila nadšenému přijetí (naopak dosti chladně a s nedůvěrou byla přijímána v prostředí českém). Nicméně teorie intertextuality, pokud nemá zůstat relikvií zakletou ve věži ze slonoviny a sloužit sama sobě, musí být dotvářena a za použití aplikovaného výzkumu uváděna do praxe, do procedur literárněhistorického zkoumání. Zatím se to dařilo zpravidla jen u jednotlivin lokálně a časově jednotlivých. Dąbrowska postoupila dále a aplikovala výsledky teorie intertextuality na bohatý materiál barokní i současné poezie a vytvořila svým spisem praktický model, jak je možno dobírat se smysluplných odpovědí na mnohá tázání spjatá s evolučními proměnami literárních fenoménů v delších časových intervalech. Znamenalo to zvládnout teorii (intertextualita a její koncepce), historickou poetiku (baroko s tehdejší poetickou normou i s instrumentářem dobových motivů, uměleckých postupů a prostředků) i kritickou analýzu a rozumění současným textům. Tyto tři přístupy vhodně, citlivě a správně křížené dovedly badatelku k platným závěrům, které mohou být inspirativní pro práci rovněž v ostatních slovanských i neslovanských literárněvědných soustavách.

Na fakt, že baroko je sice stylovou formací historicky skončenou, uzávorkovanou určitými časovými mezníky, upozornil už Šalda, zároveň však velký český kritik konstatoval, že některé barokní elementy vyznačují za horní časový mezník – dokonce až do literatury současné; jako příklady uvedl tvorbu Erbenovu, Nerudovu, Zeyerovu, Březinovu, Karáskovu, Martenovu nebo Zahradníčkovu z literatury české. Je nepochybně škoda, že své myšlenky o „baroku po baroku“ a o „baroku v současnosti“ nerozvedl Šalda šífeji, že zůstávají vměstnány pouze v nevelké podkapitole jeho proslulého eseje *O literárním baroku cizím i domácím* (Šaldův Zápisník 8, 1935/1936, sv. 3–8). Šalda v něm nejen přehodnotil svoje pojetí běhu českých literárních dějin od nejstarších dob po dnešek („vývojovou logiku“ české literatury), ale rozlišil zároveň dosti ostře a náležitě autory *sensu stricto* „barokní“ od „barocizujících“, tj. od těch, kteří na barokní stylovou formaci navazovali v pozdějších etapách literárního vývoje a zpravidla pouze některou složkou literárního textu. Tato důležitá distinkce bývá někdy v historickém uvažování zanedbávána a v závěrech určitých prací to vypadá, jako by baroko bylo spíše pan-barokem – trvalým fermentem literárního tvoření počínajíc koncem 16. století. Podobnými neduhy zdaleka netrpí práce E. Dąbrowské: u ní se mezi vlastním barokem a jevy pojmenovanými „neobaroko“, „barokovost“, „barokismy“ aj. precizně rozlišuje.

V úvodní kapitole spisu a v kapitole navazující *Powtórzenie – innowacja – różnica semantyczna w literaturoznawczym dyskursie* se autorka zabývá rozličnými teoriemi intertextuality, resp. jejími počátky i vývojem. Jde o počin nepochybně oprávněný, neboť celá práce tak od počátku po závěr je postavena na jednotném východisku a vidění problému. Chápání literatury jako dynamické množiny – nejen z hlediska autorského, genetického, ale rovněž z hlediska čtenářského, recepčního – je přístupem, který pomáhá literaturu vyvést ze strnulosti, z uzavření, z trpných modelů a vzorců, aktivizovat ji v nových kontextech. „Jest to książka o „tekstach w ruchu“,“ píše Dąbrowska hned v titulu i v první větě úvodu ke spisu (s. 9) a své předsevzetí plní. V úvodních

partiček ozřejmuje strukturálně-sémantické vlastnosti textů a relace mezi literárními kódy tradice na straně jedné a současnou literaturou, novými verzemi i využitím starších segmentů textů na straně druhé. Klíčovými slovy se u ní stávají text, text-tradice a figura intertextuálnosti, chápaná tu jako kategorie dynamizování textů, stylů, žánrů i celých textových světů.

Badatelka si důkladně všímá historie zájmu o intertextualitu: upomíná ve svém výkladu na uvažování Bachtinova o dialogičnosti a „cizím slově“, připomíná esej J. Bartha o „literatuře vyčerpání“ i „literatuře nového naplnění“, upřesňuje všechna neporozumění, k nimž v případě Bartkových vyjádření došlo, rozebírá koncepte J. Kristevové, G. Genetta, M. Głowińskiego, S. Balbuse, J. Cullera, J. Lotmana, M. Pfistera, U. Broicha, R. Lachmannové aj. Ve srovnání s českou vědou mají polští nebo slovenští kolegové v bádání o intertextualitě značný náskok (vypovídá o tom výmluvně bibliografický impakt spisu). Stejně detailně se Dąbrowska zamýšlí nad dosavadním stavem bádání o polském baroku a jeho pozdějších tradicích v této literární kultuře, např. nad tradicemi sarmatismu a jeho pozitivními nebo negativními konotacemi. Na pozadí barokních tradic pak analyzuje jemně vedenými fezy texty současných polských autorů: pozoruje kreace, jež na základě starších textů vznikají, vysvětluje „mikroskopické já“ v kontextu „makrokosmu světa“ („já“ na „scéně divadla světa“); nezastírá, že míšením kontextů se v současné tvorbě utvářejí podivnosti a nezvyklé pointy, obdoba barokních básnických konceptů. Teorie intertextuality autorce dobře posloužila k deskripci i vysvětlení nově vzniklých sémiotických kvalit (mnohvrstvá a mnohapatrová sémantika ve zdialogizovaném prostoru „nového“ textu), nových funkcí a významů, kterých literárně-kulturní tradice (svěbytné textové univerzum) nabývá po realizaci intertextových scénářů u jednotlivých současných polských autorů (S. Barańczak, W. Szymborska, A. Kamińska, E. Stachura, M. Białoszewski, Cz. Miłosz, T. Różewicz, Z. Herbert aj.).

Ze způsobu uvažování Elżbiety Dąbrowské je patrné, že badatelce nejde o hledání jediného možného výkladu analyzovaných textů, vůbec už v jejím případě nelze mluvit o násilné aplikaci teorie do praxe. Její hledí upřené na barokní elementy v současné poezii je nicméně pouze jedním z možných pohledů; stejně dobře lze v analyzované poezii hledat prvky neoromantické, klasicistní aj. Vždy jde pouze o východisko – o badatelovo metodologické školení, zvolený úhel pohledu a o kontext, v němž texty vedou dialog s interpretem: výstižně to vyjádřil básník S. Barańczak ve čtyřverší: *„Przez chwilę, przez chwilę gładzić zwięzłe spleciony warkocz/ kontrapunktu, rozważać cud współlistnienia głosów,/ z których każdy odbywa w czasie osobną podróż,/ a w każdym punkcie czasu zawiązuje je inna harmonia“*. Otázku interpretace „baroka dnes“ přenáší tak Dąbrowska téměř zcela do oblasti recepční: význam textu a nová sémantická pole se podle ní rodí mezi texty, na křižovatkách, na švech různých kódů (včetně interpretátorova), i v rámci „srážek“, „proměn“, „akceptování“ a „negace“ pre-textů v procesu geneze nového textu. Všechny zaznamenané modifikace pre-textů u současných autorů (citátovost, aluzivnost, opakování témat, obrazů, útvarů, stylů apod.) badatelka usiluje uchopit a pojmenovat – srov. názvy podkapitol („Vanitas vanitatum et omnia vanitas“ vedlug Edwarda Stachury, „Bo tylko ten świat bólu“ – „ja“ w poezji Stanisława Barańczaka aj.).

Autorka prokázala, že nové teorie, v tomto případě intertextualita, mohou dobře posloužit při zkoumání literárněhistorického procesu v určité konkrétní literatuře. Její spis svědčí o tom, že echa barokní literatury se v současnosti ozývají, a to v různých podobách a s odlišným smyslem u různých autorů. Z jejich subtilních analýz, důkladného „čtení“ současných textů na pozadí „znakového univerza“, vyrůstá vlastně zcela svěbytný hodnotový systém současné polské poezie. V polském prostředí není práce Dąbrowské ojedinělým případem aplikování moderních teorií v praxi; v prostředí domácím obdobnou práci postrádáme.

Libor Pavera

(Text vznikl v rámci standardního badatelského projektu GA AV ČR s registračním číslem IAA9189301)